*Rick Honings**

'DER KEERLEN GOD' OP HET TONEEL

Willem Bilderdijks treurspel Floris de Vijfde *(1808)*

THE 'GOD OF THE PEASANTS' ON STAGE
Willem Bilderdijk's tragedy Floris de Vijfde *(1808)*

This article focuses on Willem Bilderdijk's play *Floris de Vijfde* (Floris v), which he wrote in 1808 for King Louis Napoleon. This play is studied form different perspectives in order to get a complete picture of the content, context, function and reception of this work. It offers new biographical information on Bilderdijk's life in the context of the Kingdom of Holland and focuses on Bilderdijk's ideas on theatre in relation to *Floris de Vijfde* and on his ideas about national history. Furthermore, attention is paid to the political context in which the piece was written and to the political function that it fulfilled. Finally, this article presents an extensive overview of the reception and *nachleben* of the play in the second half of the nineteenth and the first half of the twentieth century.

Op 12 april 1808 schreef Willem Bilderdijk aan een vriend dat hij tot zijn eigen stomme verbazing, in zeer korte tijd, een tragedie had geschreven: *Floris de Vijfde*. Het stuk handelde over de moord op 'Der keerlen God', Floris v (1254-1296), graaf van Holland, die zoals bekend, door edelen verraden, gevangengenomen en op 27 juni 1296 vermoord werd.[1] De dood van de 42-jarige graaf maakte veel indruk en leidde meteen al tot mythevorming.[2]

Bilderdijks toneelstuk was zijn 'eersteling in 't vak der Treurspelen'.[3] Hij

* Ik wil graag Wim van Anrooij, Marinus van Hattum en Olf Praamstra bedanken voor het kritisch meelezen van dit artikel.

1 Over de historische achtergronden zie Jan Willem Verkaik, *De moord op graaf Floris v* (Hilversum: Verloren, 1996).

2 Zie Wim van Anrooij, 'Muiderberg: de Goog, 27 juni 1296. Mythevorming rond de moord op Floris v', in *Plaatsen van herinnering. Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm*, red. Wim Blockmans en Herman Pleij (Amsterdam: Bert Bakker, 2007), 192-203; en Van Anrooij, met medewerking van W.P. Gerritsen e.a., *Floris v door de edelen vermoord. Beeldvorming sedert 1296* (Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2002).

3 Willem Bilderdijk, *Brieven* (Amsterdam: W. Messchert, 1836-37), 2:78. Over Bilderdijk en het toneel zie: H.H.J. de Leeuwe, *Bilderdijk, het drama en het toneel* (Utrecht: Pressa Trajectina, 1990); en Martien J.G. de Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek. Bilderdijks dramaturgie* (Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde, 2012).

Afb. 1 Portret van Willem Bilderdijk, L.G. Portman naar L. Moritz (1806). *(Collectie Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum')*

deed het voorkomen alsof het werk hem, 'als met eenen tooverslag', in een vlaag van inspiratie, overkomen was. Het was begonnen met een geweldige 'elektrike schok' in het hoofd, waarna de tragedie in één keer 'uit dien bruischenden stroom eener aangezette verbeelding' ontstaan was.[4] Die bruisende stroom was zelfs zo sterk geweest, dat er binnen een week tijd nog een stuk uit zijn pen was gevloeid, *Willem van Holland* (1808), en daarna nóg een: *Kormak* (1808).[5] Hoe gemakkelijk zijn tragedies ook tot stand leken te zijn gekomen, het was geen lich-

4 'Aan den lezer', in Willem Bilderdijk, *Treurspelen* ('s-Gravenhage: Immerzeel, 1808), 1:i.

5 Ibidem, 1:ii. Zie De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 149-88.

te bevalling geweest. Bilderdijk typeerde ze zelf als de 'vruchten eener wreede slaaploosheid' en als 'medegedenkteekenen van de jammerlijkste maand mijns levens, op en voor mijn krankbed in Katwijks afzondering onder woedende folteringen doorgebracht'.[6]

Dat Bilderdijk plotseling een toneelstuk had geschreven was des te opmerkelijker, omdat hij geen enkele waardering had voor het genre – en vooral niet voor de stukken die in zijn tijd het levenslicht zagen. Hij hekelde de 'vervloekte prullenkraam onzer dagen', misbaksels die de smaak verbasterden en de verachtelijke 'verduitsching, verengelsching, verfransching van ons Vaderland' in de hand werkten. Vlak voordat hij aan zijn stuk was begonnen, had hij een in zijn ogen zeer slechte tragedie gelezen, *De dood van Albrecht Beiling* (1808) van de vroegere radicale patriot Pieter Vreede, die hem, zoals hij niet zonder overdrijving stelde, half waanzinnig van woede had gemaakt.[7] Daarop had hij in drie dagen zijn stuk 'neêrgesmeten':

> Ik [...] blaakte en kreeg een koorts, en door die koortse, dorst
> Naar – bloed en tranen, en vervloekte dien Hansworst
> Die in de hooge laars ten schouwburg op dorst stappen
> En 't purpren staatsiekleed onteerde met zijn lappen,
> De fiere Melpomeen in 't Trijnbrakkinnen kleed
> Naar 't Dolhuis joeg. – Ik stampte uit innig harteleed
> Wel driewerf op den grond, en – had mijn Treurspel vaardig,
> Eer ik of iemand 't wist.[8]

Melpomene is in de Griekse mythologie één van de negen muzen, en meer specifiek: de muze van het treurspel. Bilderdijk noemt de schrijver van het stuk een hansworst die op 'hooge laars' de schouwburg had betreden. Daarmee verwees hij naar de 'kothurn': de Griekse theaterschoen met dikke zool, het tegenovergestelde van de *soccus* met lagere zool uit de komedie. Bilderdijk vond het, kortom, een schande dat Vreede zich aan het genre van de tragedie gewaagd had. Verder vond hij het kwalijk dat hij Melpomene een 'Trijnbrakkinnen kleed' liet dragen, dat wil zeggen: een hoerenkleed ('brakkin' is een scheldwoord voor een vrouw van lichte zeden; 'Trijn' is een volkse vrouwennaam). Zo had hij haar naar het gekkenhuis gejaagd. Bilderdijk hekelde de kwaliteit van de tragedies in zijn tijd. Daar moest wat aan gedaan worden. Met *Floris de Vijfde* wilde Bilderdijk de nationale smaak verbeteren. Zo leverde hij een bijdrage aan de piek in de productie van vaderlands toneel in deze periode.[9]

6 'Aan den lezer', 1:i.
7 Brief van W. Bilderdijk aan J. de Vries, 12 april 1808. Collectie Universiteitsbibliotheek Amsterdam, XXIII.D.8. Zie ook De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 151.
8 Gedicht door Bilderdijk opgenomen in een brief aan Jeronimo de Vries van 12 april 1808. Bilderdijk, *Brieven* 2:178-79.

In dit artikel wordt Bilderdijks toneelstuk *Floris de Vijfde* aan een nadere analyse onderworpen. Dat werk, het belangrijkste in zijn wat het toneel betreft vrij kleine oeuvre, heeft in de loop der tijd sporadisch aandacht gekregen van literatuurhistorici. Een moderne, wetenschappelijk verantwoorde editie is echter helaas nog altijd niet beschikbaar.[10] De beste is nog altijd de geannoteerde uitgave door Chr. Stapelkamp uit 1912.[11] Sindsdien is er natuurlijk veel onderzoek naar Bilderdijk verricht, maar ook in moderne studies zoals die van Van Eijnatten en Honings en Van Zonneveld wordt het stuk niet diepgravend bestudeerd.[12] Dat geldt ook voor recente publicaties over het vaderlandse toneel in de napoleontische tijd, waarin het meestal wordt aangestipt als vroeg voorbeeld van een toneelstuk met een historisch onderwerp.[13] Meer aandacht besteedt Martien J.G. de Jong eraan in zijn studie van Bilderdijks dramaturgie, die vooral ingaat op het stuk in relatie tot Bilderdijks (evoluerende) toneelideeën.[14]

Hoewel er in de loop der tijd verspreid over is geschreven, ontbreekt een overzichtsartikel hierover. Het doel van dit artikel is om Bilderdijks *Floris de Vijfde* vanuit verschillende perspectieven te benaderen, om een zo compleet mogelijk beeld van de inhoud, context, functie en receptie te krijgen. In de eerste plaats is er aandacht voor de biografische achtergronden. Op basis van onuitgegeven brieven van Bilderdijk wordt nieuwe informatie gepresenteerd. In de tweede plaats wordt *Floris de Vijfde* vanuit literatuur-historisch perspectief beschouwd in relatie tot Bilderdijks ideeën over het toneel en de vaderlandse geschiedenis. In de derde plaats is er aandacht voor de politieke context van het stuk en voor de politieke functie die het vervulde. In het literair-historisch onderzoek heeft de receptie van het stuk in de periode na Bilderdijks dood nauwelijks aandacht gekregen. Daarom wordt hier, op basis van nieuwe bronnen en krantenartikelen, een zo volledig mogelijk overzicht gegeven van de receptie en het naleven van *Floris de Vijfde* in de tweede helft van de negentiende en in de twintigste eeuw.

9 Vgl. Lotte Jensen, *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw* (Nijmegen: Vantilt, 2008), 141.
10 Marinus van Hattum hield in 2014 een pleidooi voor het vervaardigen van een goede editie ('Wel met ruime aandacht voor Multatuli's kritiek, natuurlijk. En met weerlegging ervan'), maar die is er nog niet. Van Hattum, 'Bilderdijk voor een gebit om trots op te zijn, of waar kunnen we nog onze tanden in zetten?', *Het Bilderdijk-Museum* 31 (2014): 20.
11 Willem Bilderdijk, *Floris de Vijfde. Treurspel. Met inleiding en aanteekeningen door Chr. Stapelkamp* (Zutphen: W.J. Thieme, [1912]).
12 Joris van Eijnatten, *Hogere sferen. De ideeënwereld van Willem Bilderdijk (1756-1831)* (Hilversum: Verloren, 1998); Rick Honings en Peter van Zonneveld, *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk* (Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2013).
13 Vgl. Lotte Jensen, 'Helden en antihelden. Vaderlandse geschiedenis op het Nederlands toneel, 1800-1848', *Nederlandse Letterkunde* 11 (2006): 111.
14 De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*.

BIOGRAFISCHE ACHTERGRONDEN

Toen Bilderdijk zijn treurspel schreef, was hij nog niet zo lang terug in Nederland. Tussen 1795 en 1806 had hij in het buitenland gewoond, nadat hij was verbannen. In 1795 trokken de Fransen over de bevroren rivieren de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden binnen. Op 18 januari van dat jaar vluchtte stadhouder Willem V met zijn gezin naar Engeland. In de nieuwe Bataafse Republiek was voor Oranje geen plaats meer. Vrijheid, gelijkheid en broederschap waren de revolutionaire pijlers waarop de nieuwe staat gegrondvest werd.

Bilderdijk, die in de jaren hiervoor furore had gemaakt als prinsgezind advocaat, zag de gebeurtenissen met lede ogen aan. Van alle advocaten werd nu verwacht dat zij een eed zouden afleggen op de Verklaring van de rechten van de mens en de burger. Bilderdijk weigerde met een vlammend protest, waardoor hij gedwongen werd om het land te verlaten. Hij nam afscheid van zijn vrouw en kinderen en vertrok naar Duitsland. Na een kort bezoek aan Engeland keerde hij weer naar Duitsland terug, om eind 1795 andermaal naar Engeland te vertrekken. Met de grootste moeite wist Bilderdijk als docent in uiteenlopende vakken in zijn onderhoud te voorzien. Een van zijn leerlingen was de negentienjarige Katharina Wilhelmina Schweickhardt, aan wie hij Italiaanse les gaf. De dichter stond al spoedig in vuur en vlam voor haar en zijn liefde werd beantwoord. In 1797 vertrokken de twee naar Duitsland. Nadat in 1802 de scheiding van zijn eerste vrouw was uitgesproken, konden ze gaan samenwonen.

In 1806 keerde Bilderdijk terug in het vaderland. Zijn vrouw en kinderen volgden enige tijd later. Ze vestigden zich in Leiden, dat kort daarop werd getroffen door de buskruitramp van 12 januari 1807. Hun huis raakte daarbij beschadigd, zodat ze naar elders moesten uitwijken, eerst naar Den Haag en later naar Katwijk, waar hij een 'doorvochtig, uitgewoond, en in allen opzichte onbewoonbaar gat van een huis' betrok.[15] Daar lag hij geveld door ziekte en kou de meeste tijd op bed.[16] Het was gedaan met hem. Wie nog iets van hem wilde, zo schreef hij in een gedicht aan een kennis, kon beter graan op dorre klippen verwachten, rozen op een winterdag of een maagdenlach op de stramme lippen van een grijsaard. Hij vergeleek zichzelf met een stervende plant: verslenst, vertrapt en in een zilte vloed verdronken.[17]

In deze naargeestige omstandigheden schreef Bilderdijk in 1808 zijn *Floris de Vijfde*. Sinds 1806 was Nederland een koninkrijk. In 1799 had Napoleon de

15 *Briefwisseling van Mr. W. Bilderdijk met de hoogleeraren en mrs. M. en H. W. Tydeman, gedurende de jaren 1807 tot 1831*, ed. H.W.T. Tydeman (Sneek: Van Druten & Bleeker, 1866-67), 1:7; Brief van Willem Bilderdijk aan Matthijs Siegenbeek, 19 februari 1808. Collectie Erfgoed Leiden.

16 Bilderdijk, *Brieven* 2:160.

17 Willem Bilderdijk, *De dichtwerken* (Haarlem: A.C. Kruseman, 1856-59), 11:28-30.

macht in Frankrijk gegrepen. Om zijn greep op Nederland te vergroten, plaatste hij in 1806 zijn jongere broer, Lodewijk Napoleon, op de troon. Op 18 juni hield de toen zevenentwintigjarige koning zijn intocht in Den Haag. Dat bood nieuwe perspectieven voor de verbitterde Bilderdijk. In 1802 had Willem V zijn onderdanen ontslagen van hun eed van trouw, zodat de dichter de nieuwe koning met open vizier tegemoet kon treden. Kort na de aankomst van Lodewijk vond hun eerste ontmoeting plaats. De Fransman droeg zijn nieuwe koninkrijk een warm hart toe; hij probeerde wetenschap en cultuur te bevorderen, onder meer door de oprichting van het Koninklijk Instituut van Wetenschap, Letteren en Schoone Kunsten op te richten (de huidige KNAW), alsmede een Koninklijk Museum (de voorloper van het huidige Rijksmuseum).

Lodewijk bleek zelfs bereid om Nederlands te leren en koos Bilderdijk als zijn docent. Vanaf nu bevond hij zich voortdurend in de entourage van de koning. Op 26 november 1806 schreef Bilderdijk aan zijn vrouw dat Lodewijk een mijlpaal had bereikt: hij had voor het eerst een document ondertekend met 'Lodewijk' in plaats van 'Louis'.[18] Desondanks leerde Lodewijk nooit vlekkeloos Nederlands spreken. Een bekende anekdote wil dat hij eens ten overstaan van een aanzienlijk publiek verklaarde: 'Iek ben konijn van Olland'. Naast docent werd Bilderdijk ook hofbibliothecaris. Minder verheugd was Bilderdijk over zijn benoeming tot lid van het Koninklijk Instituut in 1808. Aan een vriend schreef hij dat gezien zijn aan krankzinnigheid grenzende toestand niemand minder geschikt voor deze functie was dan hij: 'Ik in een Collegie hassebassen. Dan vogt ik liever als de eerste Christenen in het dierenperk.'[19] Maar de koning stond erop dat Bilderdijk het lidmaatschap zou aanvaarden.[20]

Bilderdijk speelde in het nieuwe koninkrijk dus een belangrijke rol. In deze periode schreef hij *Floris de Vijfde*, dat hij aan de koning opdroeg. In de begeleidende, op 1 juni 1808 gedateerde, opdracht merkte Bilderdijk op dat zijn tragedie een nationaal onderwerp aansneed: de val van het oude huis van de graven van Holland. Het stuk vertelt het verhaal van een nobele graaf, die vervuld was van deugd en liefde voor zijn volk, en wiens naam bezoedeld werd door een laffe aanval door kleine, bloeddorstige tirannen, die zijn gezag weigerden te respecteren maar slechts wanorde wilden veroorzaken. Hij hoopte dat iedereen door het lezen van zijn stuk de rust en vrede zou waarderen die dankzij de legitieme, rechtvaardige en weldadige koning Lodewijk thans in Nederland heerste. Hij ondertekende als 'Le très-humble, très-obeïssant, très-fidèle et très-dévoué ser-

18 Brief van W. Bilderdijk aan K.W. Schweickhardt, 26 november 1806. Collectie Bilderdijk Museum, C16-4.

19 Brief van W. Bilderdijk aan Johan Valckenaer, 18 mei 1808. Universiteitsbibliotheek Leiden, BPL 1039.

20 Brief van Lodewijk Napoleon aan W. Bilderdijk, 26 mei 1808. Universiteitsbibliotheek Leiden, BPL 1039 (kopie).

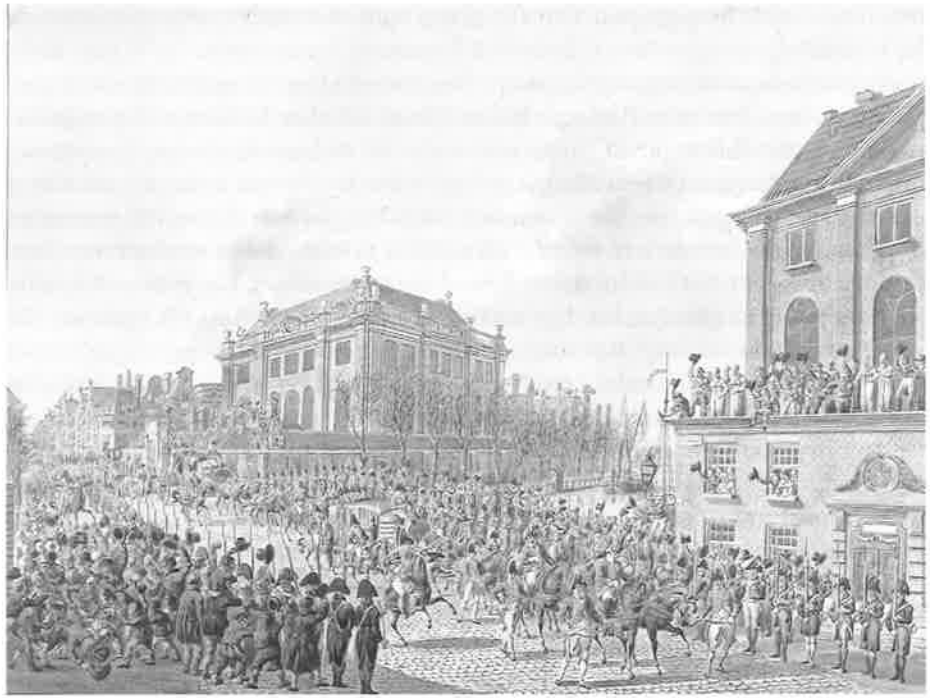

Afb. 2 De inkomst van koning Lodewijk Napoleon te Amsterdam op 20 april 1808, door Jan Anthonie Langendijk Dzn, 1808. *(Collectie Rijksmuseum, Amsterdam)*

viteur et sujet' Bilderdijk.[21] Twee weken later ontving Bilderdijk een brief waarin de koning hem bedankte voor zijn werk.[22]

De directe aanleiding voor het schrijven van zijn *Floris de Vijfde* was de verhuizing van Lodewijk Napoleon op 20 april 1808 van Den Haag naar Amsterdam, dat vanaf nu de hoofdstad van het koninkrijk zou zijn. Omdat er geen geschikte woonruimte voorhanden was, werd het stadhuis op de Dam omgebouwd tot paleis. In Amsterdam werd de vorst met klokgelui en kanongebulder welkom geheten. Vanwege het mooie lenteweer was er al vroeg een grote mensenmassa uitgelopen om hem toe te juichen. Rond vier uur arriveerde Lodewijk in een koets getrokken door acht paarden en voorafgegaan door een erewacht. 's Avonds was

21 'Au Roi', in Willem Bilderdijk, *Floris de Vijfde. Treurspel* (Amsterdam: Johannes Allart, 1808).

22 Brief van I.Z. Appelius namens koning Lodewijk Napoleon aan W. Bilderdijk, 14 juni 1808. Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 873.

Afb. 3 Titelpagina van Willem Bilderdijk, *Floris de Vijfde* (1808). *(Collectie Rijksmuseum, Amsterdam)*

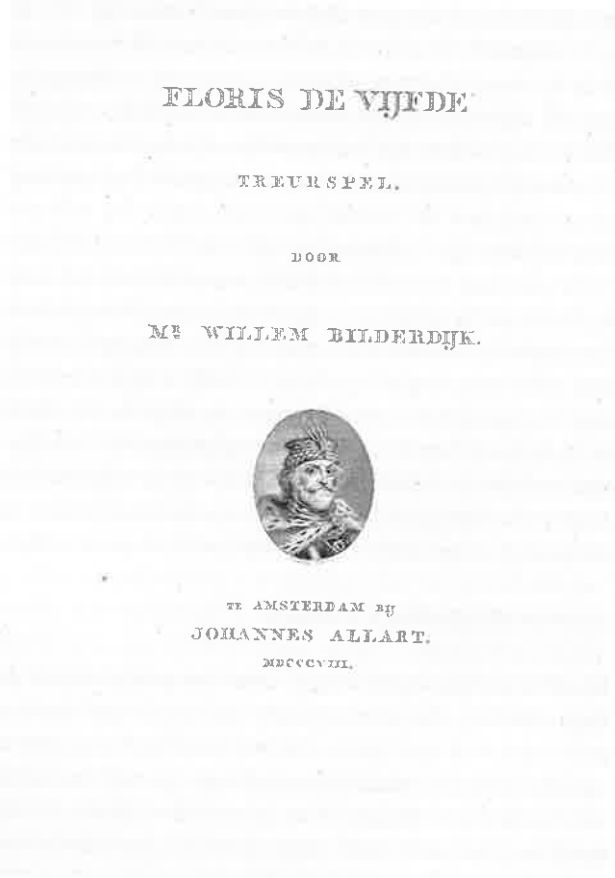
FLORIS DE VIJFDE

TREURSPEL.

DOOR

Mr WILLEM BILDERDIJK.

TE AMSTERDAM BIJ
JOHANNES ALLART.
MDCCCVIII.

het Paleis feestelijk verlicht. Volgens een krantenverslag was het een 'dag van algemeene vreugde en blyde geestdrift voor geheel Amsterdam' en Nederland.[23]

Om de feestelijke stemming te vergroten zou 's avonds in de Amsterdamse Schouwburg *Floris de Vijfde* worden opgevoerd, in aanwezigheid van de koning. Gezien hun vertrouwelijke band en zijn positie aan het hof, is het niet ondenkbaar dat Lodewijk Bilderdijk persoonlijk vroeg om het stuk voor die gelegenheid te schrijven. Maar helaas ging de opvoering niet door. Dat had in de eerste plaats te maken met een nogal prozaïsche reden: tijdgebrek.[24] Afgaande op

23 *Leydse Courant*, 22 april 1808.

24 Vergelijk Isaäc da Costa, *De mensch en de dichter Willem Bilderdijk. Eene bijdrage tot de kennis van zijn leven, karakter en geschriften* (Haarlem: A.C. Kruseman, 1859), 226; Willem van den Berg en Piet Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1800-1900* (Amsterdam: Bert Bakker, 2009), 130.

een brief aan Jeronimo de Vries had Bilderdijk zijn stuk pas tegen 12 april klaar. Acht dagen later al vond de intocht van de koning in Amsterdam plaats, waardoor er voor de Amsterdamse acteurs te weinig gelegenheid was om te repeteren. In zijn voorwoord beweerde Bilderdijk, niet geheel conform de waarheid, dat er drie weken tijd was geweest om het in te studeren. Daarbij merkte hij op: 'Ik [weet] niet hoe men aan eene uitspanning van nog geen drie uren tijds, en die sints lang door de vodderyen onzer eeuw by ons wel tot de geringste soort van kunstoefeningen verlaagd is, meerder tijd zou willen toewijden.'[25]

Was er nog een andere reden waarom het stuk onopgevoerd bleef? Bestond er wellicht weerstand tegen de voormalige Oranjeklant Bilderdijk, die nog niet zo lang geleden uit zijn ballingschap was teruggekeerd en sindsdien veranderd was van een vurig aanhanger van Willem V in een even vurig aanhanger van Lodewijk Napoleon? Staken zijn tegenstanders er een stokje voor dat het stuk van deze 'windvaan' op de planken werd gebracht?[26] Het is niet ondenkbaar, maar erg waarschijnlijk is het niet: als Lodewijk gewild had dat het stuk bij zijn komst in Amsterdam gespeeld zou zijn, dan was dat gebeurd. Waarschijnlijker is het dat de chronisch-depressieve Bilderdijk het stuk eenvoudigweg te laat had ingeleverd.

OPVATTINGEN OVER TONEEL

Wat Bilderdijks opvattingen over het genre waren, kunnen we opmaken uit de verhandeling *Het treurspel*, die hij in 1808 publiceerde. Iedereen was het er volgens hem wel over eens wat een treurspel was, namelijk het tegenovergestelde van een blijspel. Maar binnen het genre was het nodig om onderscheid op basis van kwaliteit te maken. Dat wist Bilderdijk als kind al, toen hij met de kindermeid de Amsterdamse kermis bezocht, en tijdens het 'Oudhollandsche Poppenspel' zag hoe 'de arme man van zijn wijf doodgeslagen wierd'. Als kind vond hij dat zielig, maar hij snapte dat dit spel anders beoordeeld moest worden dan bijvoorbeeld de tragedie waarin een vader het doodvonnis over zijn zoon velt (de Romeinse consul Brutus).[27]

In zijn verhandeling blikte Bilderdijk uitvoerig terug op de geschiedenis van het genre, waarbij hij liet doorschemeren dat zijn sympathie uitging naar de traditie van de Griekse en Frans-classicistische treurspelen.[28] In Nederland

25 Bilderdijk, *Floris de Vijfde*, 'Aan den lezer'.
26 Dat suggereert De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 170-71. Zie in dit verband ook De Leeuwe, *Bilderdijk, het drama en het toneel*, 2.
27 Willem Bilderdijk, *Het treurspel. Verhandeling* ('s-Gravenhage: Immerzeel, 1808), 108-9.
28 Zie hierover Van den Berg en Couttenier, *Alles is taal geworden*, 127-28; A.G. van der Horst, 'Bilderdijks mening over Vondel', in *Kort verslag over het jaar 1950-1951* (Amsterdam: Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum', 1952), 17-19; Chr. Stapelkamp, 'Inleiding', in Willem Bilderdijk, *Floris de Vijfde. Treurspel* (Zutphen: W.J. Thieme, [1912]), 22; R.A. Kollewijn, *Bilderdijk. Zijn leven en zijn werken* (Amsterdam: Van Holkema & Warendorf, 1891), 1:449-50.

had Vondel naam gemaakt als de grootste auteur, maar zelfs die kende volgens Bilderdijk het ware treurspel van de klassieke oudheid niet echt. Vandaar dat men bij hem 'geweldige misgrepen' vindt, zoals inbreuken op de eenheid van plaats.[29] Na Vondel brak de tijd van het Frans-classicisme aan. Dankzij de inspanningen van het Amsterdamse genootschap *Nil volentibus arduum* werd dat genre in de Republiek gestimuleerd. Bilderdijk was een groot bewonderaar van Corneille en Racine.

Waar zou het ideale treurspel volgens Bilderdijk aan moeten voldoen? De tragedie zoals hij die voorstond, was uit het hart afkomstig: 'En dat hart en zijne bewegingen is geheel anders bestemd (dank zij Godsdienst en hare beschaving! dank zij de vertedering en uitbreiding van den kring onzer betrekkingen, gevoelens, en genietingen!)' dan de 'bekrompen denkwijze des Heidendoms' (van auteurs in de klassieke oudheid). Het treurspel moest het Griekse voorbeeld als uitgangspunt kiezen, maar er ook nadrukkelijk van afwijken. Bilderdijk wilde zijn personages niet voorstellen als hogere wezens of als 'speeltuig van driften der Goden', niet als 'halve goden of Hoogere wezens', niet als 'Engelen van onze bovennatuurkunde', maar als echte mensen: 'Vorsten' of 'Wereldgrooten', 'van ware of verdichte overlevering'. Zijn ideaal was een treurspel dat 'het eindloos genadig en vreeslijk Opperwezen' zou voorstellen in een '*Profetische dichterlijke* aaneenschakeling [...] van lofzangen; en, in eene eenvoudige ontzachlijke daad'. De mens moest daarentegen worden getoond 'als een dorrend herfstblad door Gods adem gedreven'. Zo zou het toneel net als weleer in het oude Griekenland de functie vervullen van een religieuze plechtigheid.[30]

Wat betreft de vorm was Bilderdijk voor het behoud van de klassieke indeling in vijf bedrijven, evenals voor het strikt handhaven van de eenheden van tijd, plaats en handeling. Reien hoefden dan weer niet: 'Want alles zal in zijne stukken door het Stuk-zelf voorgebracht worden'.[31] In die zin week Bilderdijk nadrukkelijk af van Vondel. Volgens Bilderdijk was een tragedie in de eerste plaats een 'dichtstuk'; van 'toestel en beweging', van een sensationeel spektakeltoneel, moest hij niets hebben.[32] Ten slotte lichtte Bilderdijk toe dat het treurspel, al speelde het in een andere historische tijd, een eigentijdse en nationalistische functie had: het moest nuttige zeden- en staatslessen bevatten, zowel voor vorsten als voor onderdanen.[33]

29 Bilderdijk, *Het treurspel*, 139.
30 Ibidem, 144-45; Van der Horst, 'Bilderdijks mening over Vondel', 18.
31 Bilderdijk, *Het treurspel*, 149.
32 Vgl. Van den Berg en Couttenier, *Alles is taal geworden*, 128.
33 Bilderdijk, *Floris de Vijfde*, 158-59.

Dit ideaal trachtte Bilderdijk te verwezenlijken in *Floris de Vijfde*. Het stuk bestaat uit vijf bedrijven, zonder reien, en is geschreven in alexandrijnen. Het eerste bedrijf bevat de 'expositie': het verhaal wordt geïntroduceerd.[34] Het begint met een dialoog over politiek tussen Herman van Woerden en Gijsbrecht van Amstel. De tweede was heer van een gebied dat oorspronkelijk onder de bisschop van Utrecht viel; de eerste was heer van Woerden en eveneens een leenman van de bisschop. Zij spreken over Floris v, de graaf van Holland, die door gebiedsuitbreiding hun leenheer was geworden. Om de rust te bewaren gaf hij de boeren in zijn graafschap allerlei voorrechten. Zo beschermde hij ze tegen de uitbuiting door de adel. Daarom noemden de edelen hem spottend 'Der Keerlen God': de God van de kerels (boeren).

Door het optreden van Floris v zagen de edellieden hun macht afnemen. Daar gaat het gesprek van de twee leenmannen over. Woerden tracht Amstel ertoe over te halen om partij te kiezen tegen Floris. Dan komt Gerard van Velsen (bij Bilderdijk: Velzen) op, de heer van Beverwijk, Noordwijk en Velsen. Hij is nog veel meer op de graaf gebeten, omdat Floris zich zou hebben vergrepen aan zijn echtgenote Machteld (de dochter van Herman van Woerden).[35]

Het tweede bedrijf bevat de zogenaamde 'intrige', de verwikkeling. Floris komt met zijn gevolg aan bij het 'bisschoppelijk burgslot' in Utrecht, waar hij wordt toegejuicht door het volk. Daarna houdt hij een toespraak, waarin hij zijn edellieden bedankt voor hun trouw, en hen oproept tot verzoening. In het bisschoppelijk kasteel spreekt hij met Velzen. Hoewel hij niet ontkent dat hij gecharmeerd is van Machteld, bezweert hij hem dat hij het huwelijk respecteert en nooit een vinger naar de vrouw van zijn leenman heeft uitgestoken: 'Zie daar, 'k verberg u niets, 'k ontsluit u mijn gemoed! / Maar, heilig is my de Echt, en heilig 't edel bloed.'[36] Velzen gelooft hem niet. Zijn wraakzucht wordt zelfs nog groter als hij ziet dat zijn vrouw Floris' privévertrek heeft betreden, waardoor hij vermoedt dat ze hem bedriegt.

In het derde bedrijf, de 'climax', wordt de spanning ten top gevoerd. Terwijl een van Floris' leenmannen, Jan van Kuik, zich tegen de graaf keert, voert deze een gesprek met Machteld, waarin hij zich hoffelijk en deugdzaam opstelt. Zij is op de hoogte van de samenzwering en neemt zich voor de graaf hierover in te lichten. Dan verschijnt Velzen, waardoor Machteld Floris niet over het verraad van haar man kan vertellen. Velsen spreekt zijn echtgenote toe en beschuldigt

34 In het hierna volgende worden de termen 'expositie', 'intrige', 'climax', 'catastrofe' en 'peripetie' gebruikt: de vijf fasen die ten grondslag liggen aan de vaste indeling in vijf bedrijven in de klassieke tragedie. Deze begrippen worden in Bilderdijks toneelstuk nergens expliciet genoemd, al kende hij de indeling natuurlijk wel.

35 Bilderdijk, *Floris de Vijfde*, 10, 12.

36 Ibidem, 32.

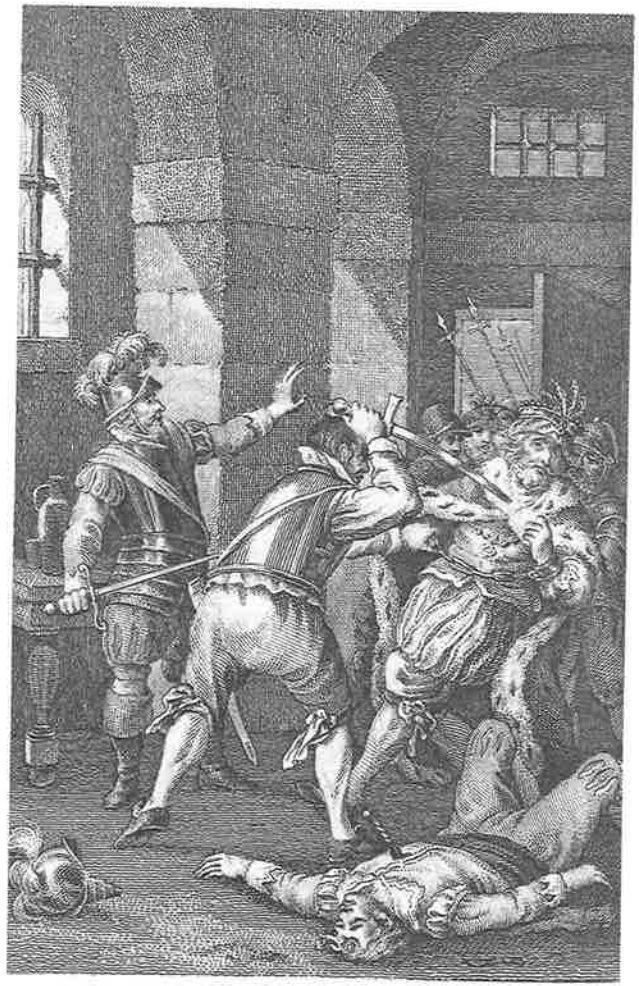

Afb. 4 Gerard van Velzen vermoordt graaf Floris v in de kerker. Prent bij Bilderdijks treurspel *Floris de Vijfde*. *(Collectie Rijksmuseum, Amsterdam)*

haar – de 'snode Vrouw' – van leugens en ontrouw.[37] Daarop knielt Machteld neer om te sterven, maar uiteindelijk komt Velzen weer bij zinnen.

In het vierde bedrijf, de 'catastrofe', ijsbeert Amstel door het kasteel, terwijl de graaf aan wie hij trouw heeft beloofd, in diepe slaap verzonken is. Hij heeft last van zijn geweten. Als Floris ontwaakt, wordt hij door een trouwe 'edelknaap' (schildknaap) gewaarschuwd; deze heeft een papier met de plannen van de grond opgeraapt dat Woerden heeft laten vallen. Floris kan het niet geloven en stuurt de jongen weg. Ook Machteld probeert Floris er tevergeefs van te overtui-

37 Ibidem, 55-56, 60.

gen dat hij zichzelf moet redden. Dan komt Kuik binnen om Floris de oorlog te verklaren. De drie samenzweerders nemen de graaf gevangen. Velzen: 'Genoeg! Men sleep' hem weg! – Onkuische bloedhond, zwijg! / Eer u de wraak verdelg' waar naar ik zwoege en hijg.'[38] Machteld is wanhopig, voelt zich schuldig, en is bereid om met Floris te sterven.

In het vijfde en laatste bedrijf, waarin de 'peripetie' – de beslissende wending – plaatsvindt, treffen we Floris in een kerker aan, 'de handen en voeten geboeid' (aldus Bilderdijks regieaanwijzing). In een monoloog legt hij verantwoording af voor zijn handelen. Hij is geen tiran: hij heeft nooit naar iets anders gestreefd dan naar vrede, rust en welvaart. Vervolgens richt hij zich in een gebed tot God, de 'doorgronder der gedachten', die hij smeekt om na deze duistere nacht voor Holland een blijde morgen te laten aanbreken, met een sterke vorst aan het roer.[39] De graaf raakt in hogere sferen en heeft een glorieus toekomstvisioen:

> Mijn ziel is los van de aard – ik kan gemoedigd sterven!
> Mocht Holland door mijn dood gewenschter lot verwerven! –
> Ja, 'k zie, ik zie van verr' dien blijden dageraad!
> Wat eedle Majesteit verkondt dit fier gelaat!
> Leef, Koning, leef en bloei! mijn boezem juicht u tegen!
> Uw' scepter! – heel uw' stam! – De Hemel regent zegen!
> Bloei welig, dierbaar Volk! Word machtig, groeiend Rijk,
> En voer tot 's warelds kim den naam van LODEWIJK![40]

Nu verschijnt Machteld, gehuld in 'mannengewaad', vastberaden om Floris te bevrijden, maar hij weigert als een lafaard te vluchten. Dan maakt Machteld zich bekend, en vertelt hem over haar gevoelens. Haar hart klopt alleen voor hem: 'Ik deel uw vlucht, uw' nood, ik rijt de Huwlijksboeien / Aan flarden, met dien boei, waarop mijn tranen vloeien.' Maar Floris blijft ook in dit benarde moment deugdzaam en vastbesloten en gaat niet op haar avances in.[41] Vervolgens betreedt Amstel de kerker en adviseert Floris om te vluchten. Deze weigert.

Schuldbewust verlaat Amstel het toneel. Woerden verschijnt en beveelt Floris vast te binden op een paard en hem af te voeren, omdat een woedende menigte zich voor het Utrechtse kasteel verzameld heeft, die vernomen heeft dat de graaf gevangengenomen is en hem wil bevrijden. De schildknaap probeert Floris nog te verdedigen, maar moet dit met de dood bekopen. Als Floris vervolgens weigert

38 Ibidem, 73, 79, 82, 89.
39 Ibidem, 96-97.
40 Ibidem, 97.
41 Ibidem, 101-2.

om mee te gaan, 'doorstoot' Velzen ook hem: 'Hoe heerlijk gloeit het bloed eens Dwinglands op het zwaard!' Voordat hij bezwijkt, volgt een ontroerende slotscène, waarin de graaf nog één keer het woord tot het publiek richt:

> Gy vindt my stervende, en reeds badende in mijn bloed: –
> Maar dank heb (ô mijn Volk!) uw liefde en heldenmoed. –
> Voor u is 't dat ik thands getroost van 't leven scheide. –
> Mijn dagen zijn voorby. – Men woede op geen' misleide!
> 't Was Velzens hand alleen, die my den doodsteek gaf.
> 'k Vergeef – ook hem – mijn dood – en zink met kalmte in 't graf.[42]

Hij drukt Machteld de hand en sterft. Overmand door smart blaast ook zij de laatste adem uit:

> En ik! ik sterf niet meê op 't dierbaar Vorstenlijk!
> Ik leef, ik adem nog? – Dank, Hemel! ik bezwijk.
> *(Zy stort neder op 't lijk van Floris.)*[43]

De tragedie is compleet. Als direct hierna het gordijn valt, liggen er drie lijken op het toneel: de heldhaftige schildknaap, de trouwe Machteld en de brave Floris.

DE POLITIEKE FUNCTIE VAN HET STUK

Hoewel Bilderdijk door middel van regieaanwijzingen veel aandacht besteedde aan de expressie en emoties van de personages, is het hele toneelstuk ingetogen en statisch, wat nog versterkt wordt door het plechtstatige taalgebruik (dat overigens niet kenmerkend is voor Bilderdijk, maar de stijl van die tijd was). Alleen het neersteken van de schildknaap en Floris en het bezwijken van Machteld gaat met het nodige drama gepaard. 'Toestel en beweging', dus kunst- en vliegwerk (bijvoorbeeld een Deus ex machina), komt niet voor. Over de kostuums en decors is niet veel bekend; bij het schrijven zal Bilderdijk de decors van de Amsterdamse Stadsschouwburg in gedachten hebben gehad. Sinds de zeventiende eeuw hanteerde men daar een schuifcoulissensysteem met voor elk bedrijf een vast decor. De aanwijzingen van de locaties in Bilderdijks stuk komen overeen met de standaarddecors.[44]

In het oog springend is dat Bilderdijk streng vasthoudt aan de klassieke eenheden van tijd, plaats en handeling. Alles speelt zich af op één dag en het hele

42 Ibidem, 115.
43 Ibidem, 116.
44 Aldus De Leeuwe, *Bilderdijk, het drama en het toneel*, 3.

verhaal is gericht op het verraad en de ondergang van Floris v. Het naleven van de eenheid van plaats had wel gevolgen voor de historische juistheid. In werkelijkheid werd de graaf uitgenodigd voor een valkenjacht en buiten de stad in een hinderlaag gelokt. Bij Bilderdijk wordt hij gearresteerd in zijn slaapkamer. De eenheid van plaats bepaalde ook de eindscène. Volgens de overlevering stierf Floris, na een kort verblijf op het Muiderslot, in de buurt van Muiderberg. Floris probeerde op zijn paard, waarop hij vastgebonden zat, te ontsnappen, maar het dier struikelde en viel in een sloot, waarna Velzen de graaf met zijn zwaard om het leven bracht. Bij Bilderdijk vindt de moord in het bisschoppelijk kasteel te Utrecht plaats. Wel dienen er verschillende kasteelvertrekken als locatie (zoals de slaapkamer en de ondergrondse kerker).[45]

Een ander opmerkelijk verschil met de overlevering is Floris' verhouding tot de echtgenote van Velzen. Met haar zou Floris v een verhouding hebben gehad. Volgens sommige bronnen zou hij haar juist hebben verkracht. Dit zou de aanleiding zijn geweest voor Velzen om wraak te nemen op zijn leenheer. Het gerucht over de verkrachting is een hardnekkig en duikt sinds de veertiende eeuw in diverse bronnen op. Lodewijk van Velthem maakte er in de *Spiegel historiael* uit de vroege veertiende eeuw al melding van dat de graaf gemeenschap zou hebben gehad met de vrouw van een van zijn leenmannen. In latere historieliederen en toneelstukken speelt de verkrachting van Machteld als motief eveneens een cruciale rol, met als hoogtepunt het toneelstuk *Geeraerdt van Velsen* (1613) van P.C. Hooft.[46]

Bij Bilderdijk is er sprake van een ander verhaalverloop.[47] Hier is het niet Floris die Machteld verkracht, maar Machteld die verliefd is op de graaf en aan het einde haar liefde voor hem uit. Floris is onschuldig.[48] Al is hij zonder meer gecharmeerd van Machteld, hij eerbiedigt het heilig huwelijk en stelt zich tot zijn laatste snik deugdzaam op. Deze opvatting zou Bilderdijk jaren later, toen hij (vanaf 1817) als privaatdocent in Leiden colleges verzorgde in de vaderlandse geschiedenis, ook uitdragen. In zijn *Geschiedenis des vaderlands* (1832-53) spreekt hij over het 'fabeltjen van Machtelt van Velzen', dat in de loop der tijd 'in verlei vormen verplooid en opgesierd was', maar niet historisch was: 'Tijdgenooten reppen er met geen eenig woord van; en de oorsprong is in liedtjens zonder autheur, die men deed omwandelen, en waar uit men die echt Vaudevilles Anecdote geput heeft.'[49] Bilderdijk sprak van 'den helschen geest, waar het meê uitgedacht, omkleed, verspreid en verdedigd' is. Daarbij richtte hij zijn pijlen ook op historici, zoals de achttiende-eeuwer Jan Wagenaar, die hij een ezel noemde, omdat die het verhaal niet naar het rijk der verbeelding had verwezen.[50]

45 Vgl. H.H.J. de Leeuwe, 'Bilderdijks toneelwetten. Theorie en praktijk', *Het Bilderdijk-Museum* 19 (2002): 9.

46 Voor een literaire reconstructie vanaf de middeleeuwen zie Van Anrooij e.a., *Floris v door de edelen vermoord*.

47 Vergelijk De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 160.

48 Eenzelfde positieve voorstelling treffen we al aan in Bilderdijks lofdicht 'Floris de Vijfde' uit 1788. Zie Bilderdijk, *De dichtwerken*, 8:400.

49 Willem Bilderdijk, *Geschiedenis des vaderlands* (Amsterdam: P. Meyer Warnar, 1833-53), 2:236-37.

Bilderdijks *Floris de Vijfde* heeft uiteindelijk niet zoveel van doen met de historische werkelijkheid, maar veeleer met de politiek van die dagen. Dat kwam overeen met wat hij in zijn verhandeling over het treurspel had opgemerkt: het ideale treurspel moest nuttige zeden- en staatslessen bevatten, zowel voor vorsten als voor onderdanen. Bilderdijk zette het verhaal van Floris v in voor een eigentijdse boodschap. Bilderdijk was een groot voorstander van de absolute monarchie. Dat gezag zag hij omstreeks 1808 weerspiegeld in Lodewijk Napoleon. Zijn extreem positieve representatie van Floris is veel meer een 'dichterlijke idealisering van zijn monarchisme' dan een historisch portret.[51] Zijn voorstelling van Floris v als een deugdzame, christelijke en absolute vorst was een verkapte lofzang op het gezag van Lodewijk, die zich aan Floris kon spiegelen. Het publiek hield hij de les voor dat het trouw moest zijn aan de vorst, net zoals de dappere schildknaap, die zijn leven voor zijn graaf geeft.

In die zin is Bilderdijks *Floris de Vijfde* een voorbeeld van wat Marita Mathijsen het 'travestievermogen' van de literatuur heeft genoemd: een toneelstuk als dat van Bilderdijk geeft een goed beeld van de heersende ideeën en obsessies in de vroege negentiende eeuw.[52] De tragedie wees zowel Lodewijk als zijn onderdanen op hun wederzijdse verplichtingen. Daarnaast riep hij op tot nationale eenheid. De tijd van conflicten behoorde tot het verleden. Iedereen moest nu als één man achter de nieuwe vorst staan. Het verraad van de drie edellieden diende met name om te laten zien hoe het *niet* moest in het nieuwe koninkrijk.

RECEPTIEGESCHIEDENIS

Hoe actueel *Floris de Vijfde* ook was, het toneelstuk werd in 1808 niet opgevoerd. Wel verscheen het datzelfde jaar in druk (een tweede druk zou in 1828 uitkomen).[53] Omdat het zo nadrukkelijk als gelegenheidsstuk bedoeld

50 Ibidem, 2:238.

51 Vergelijk De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 156. Jensen spreekt van een 'eerbetoon aan de Franse monarch die op dat moment de heerschappij over Nederland voerde' (*De verheerlijking van het verleden*, 141). Van den Berg en Couttenier noemen de karaktertekening van Floris v zwak: 'Floris is geen mens van vlees en bloed, maar een hoogdravende spreekbuis van Bilderdijk zelf' (*Alles is taal geworden*, 130). Zie in dit kader ook Joris van Eijnatten, 'Het stamhuis van Oranje en de komst van het vrederijk. Illuminisme en literaire topoi in Bilderdijks vroege politieke gedichten, 1787-1793', *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 111 (1995): 289-309.

52 Marita Mathijsen, *De mythe terug. Negentiende-eeuwse literatuur als travestie van maatschappelijke conflicten* (Amsterdam: Vossiuspers AUP, 2000).

53 Op 24 juni 1808 liet Bilderdijk Jeronimo De Vries weten dat zijn *Floris de Vijfde* was afgedrukt. Brief in collectie Universiteitsbibliotheek Amsterdam, XXIII.D.8. Over de bibli-

was,[54] werd het ook in de jaren onmiddellijk hierna niet op de planken gebracht. Dat was de wens van de dichter zelf; in 1810 merkte hij op dat de verrassing waar het hem in 1808 om te doen was (het visioen van Floris aan het einde, die de komst van Lodewijk Napoleon voorspelt), inmiddels niet meer mogelijk was: 'En dus zou ik thands zeer ongaarne zien dat het gespeeld wierd'.[55] Dat is tijdens zijn leven dan ook niet gebeurd. Bilderdijk overleed op 18 december 1831 te Haarlem, op 75-jarige leeftijd.

Ook de door Bilderdijk vervaardigde 'Voorafspraak aan den Koning' werd niet in het openbaar voorgedragen; die verscheen in 1808 in de bundel *Najaarsbladen*. In dat vers herinnerde Bilderdijk de koning eraan dat de Amsterdamse Schouwburg de plaats was waar Vondels stukken hun triomfen hadden beleefd; hij hoopte dat met *Floris de Vijfde* Vondels schim zou herleven, 'En met zijn schim zijn grootsche scheppingskracht!' Verder wordt Lodewijk ook hierin voorgesteld als de brenger van rust en vrede. Voor zijn komst was Nederland een schip op een onrustige zee, geteisterd en voortgedreven door 'eindelooze stormen'. Maar sinds hij het roer van het 'mastloos wrak' had gegrepen, was het gered.[56]

Floris de Vijfde werd pas voor het eerst opgevoerd op 29 juni 1844 in Amsterdam. Aanvang: 19.00 uur. Locatie: de Italiaanse Schouwburg. Amsterdam kende in die jaren naast de beroemde Stadsschouwburg uit 1637 nog verschillende andere theaters. Onder de grotere viel de Franse Schouwburg aan de Binnen-Amstel, die in 1786 was opgericht en plaats bood aan duizend personen. Dat gold ook voor de even grote Italiaanse Schouwburg, die sinds 1790 in de Amstelstraat te vinden was.[57] Tijdens die opvoering werd de rol van Machteld van Velzen vertolkt door de in die dagen beroemde Amsterdamse actrice Christina Elisabeth Ollefen-da Silva. Haar man Willem Jacobus van Ollefen speelde de rol van Velzen, terwijl Cornelis J. Roobol de rol van Floris voor zijn rekening nam. Na afloop werd, zoals gebruikelijk was, een uit het Duits vertaald blijspel in één toneel opgevoerd: *Zij moet van het toneel*, met opnieuw Da Silva in de hoofdrol. Hierin vertolkte zij zes rollen met bijbehorende kostuums.[58]

In de krant probeerde men bezoekers te verleiden een kaartje voor *Floris de*

ografische achtergronden zie L.T. Monfils, *Willem Bilderdijk Bibliografie. Analytische bibliografie van de zelfstandige publicaties, 1777-2004. Bibliografische lijst van niet-zelfstandige publicaties, 1772-1831* (Amstelveen: EON, 2006), 91-92.

54 Vgl. De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 171.

55 Ibidem.

56 Bilderdijk, *De dichtwerken*, 11:59-62.

57 *Beknopte beschrijving der stad Amsterdam, van hare gebouwen en verschillende instellingen. Inzonderheid ten gebruikte der Amsterdamsche scholen* (Amsterdam: Westerman, 1843), 120-21.

58 Over dit stuk zie Hans Mulder, 'Zij moet van het tooneel af. Een komedie uit ca. 1828', in *Van tooneel tot tejater. Opstellen voor Prof. Dr. H.H.J. de Leeuwe*, red. A.C. Haak e.a. (Zutphen: Walburg Pers, 1983), 63-78.

Afb. 5 Portret van Christine Elizabeth Ollefen-da Silva (1809-1881), door C.C.A. Last. *(Collectie Stadsarchief Amsterdam)*

Vijfde te kopen door te vermelden dat het stuk voor het eerst sinds het 36 jaar geleden geschreven was, zou worden opgevoerd. Om het aantrekkelijker te maken waren er 'doelmatige bekortingen in den dialoog' aangebracht. Daarbij merkte men op: 'De ware kunstvriend zou wel is waar, niet gaarne een enkel vers van Bilderdijk's schoone poëzij willen missen; maar om den wil der warme zomeravonden moge hij zich de bekorting der voorstelling laten welgevallen.'[59]

Ondanks de zomerhitte werd de opvoering door een groot publiek bijge-

59 *Algemeen Handelsblad*, 1 juni 1844.

woond, en de uitvoering viel naar verluidt zeer in de smaak.[60] Volgens een recensent, de toen drieëntwintigjarige katholieke letterkundige Joseph Alberdingk Thijm, was de inkorting een goede beslissing geweest, omdat het originele werk te lang was om te blijven boeien. Over de acteerprestaties van de hoofdpersonen was hij positief. Da Silva typeerde hij als de 'begaafde kunstenaresse', die de hoofdrol 'met zulk een onmiskenbaar talent' had vervuld. Haar spel noemde hij 'overheerlijk' en 'voortreflijk'. Over de rol van Floris door Roobol was hij eveneens te spreken, al stoorde hij zich aan diens tongval: 'Altijd nog een weinigjen Engels in zijn accent: *vólk, zélf* (wij wenschten, dat wij de *l* en *k* en *f* in elkaâr konden schrijven) – dat is het eenige.' Er was nog iets wat wel beter kon: de sterfscène van Floris mocht minder theatraal. Maar over het geheel geloofde hij dat Bilderdijk tevreden zou zijn geweest: 'De kostumes althans waren veel beter dan hij ze, in de ellendige plaat vóór zijn Treurspel, gedoogd heeft.' Vooral het middeleeuwse kostuum van de heer Ollefen was realistisch en beter dan dat van Amstel en Woerden, die allebei 'laarzen *à la Louis XIII*' droegen.[61]

Wat de criticus ten slotte ook niet echt subtiel vond, was dat men het toekomstvisioen van Floris, waarin hij oorspronkelijk Lodewijk aan de einder zag verschijnen, veranderd had in: 'Bloei welig, dierbaar Volk! Word machtig, groeiend Rijk, / Zoo lang in Nassaus hand de gouden scepter prijk.'[62] Men had het stuk dus aangepast aan de gewijzigde politieke context, waarin niet langer Lodewijk Napoleon maar inmiddels koning Willem II op de troon zat.

Zoals gezegd was de opvoering een daverend succes, zodat een jaar later weer een opvoering plaatsvond, nu op een prestigieuzere plaats: de Amsterdamse Stadsschouwburg.[63] *Floris de Vijfde* stond geprogrammeerd voor 29 maart 1845 om 18.00 uur. Opnieuw werden de rollen van Machteld en Velzen door het echtpaar Van Ollefen vertolkt, en ook nu speelde Roobol Floris. Johannes Tjasink trad op als de 'wrokkende oude Woerden', terwijl Balthasar Breedé de rol van de 'weifelende Amstel' voor zijn rekening nam. De krant meldde: 'Mw. Van Ollefen is na het vierde en na het vijfde bedrijf met daverend gejuich terug geroepen, welke onderscheiding den Heer Roobol bij den laatstgenoemden keer mede te beurt viel.' Na afloop speelde men het stuk *Zephyrus en de Bacchanien* (1845), 'gecomponeerd en gemonteerd' door de heer E. Théleur, bestaande uit 'allegorische tafereelen met Dans'.[64]

60 *Algemeen Handelsblad*, 5 juli 1844.

61 'Bilderdijks treurspel *Floris v'*, *De Spectator van Tooneel, Concerten en Tentoonstellingen* 4 (1844): 91-108. De recensie verscheen aanvankelijk anoniem, maar de auteur zou deze later onder zijn eigen naam aanvullen en opnieuw publiceren: J.A. Alberdingk Thijm, 'Iets over Bilderdijks *Floris v'*, *Dietsche Warande* 10 (1874): 383-404.

62 Vergelijk De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 218.

63 Op 13 maart 1845 was *Floris de Vijfde* ook opgevoerd in de Leidse Schouwburg. Zie *Leydse Courant*, 10 maart 1845.

64 *Algemeen Handelsblad*, 1 april 1845.

Afb. 6 Programma van de opvoering van *Floris de Vijfde* op 29 maart 1845. *(Particuliere collectie)*

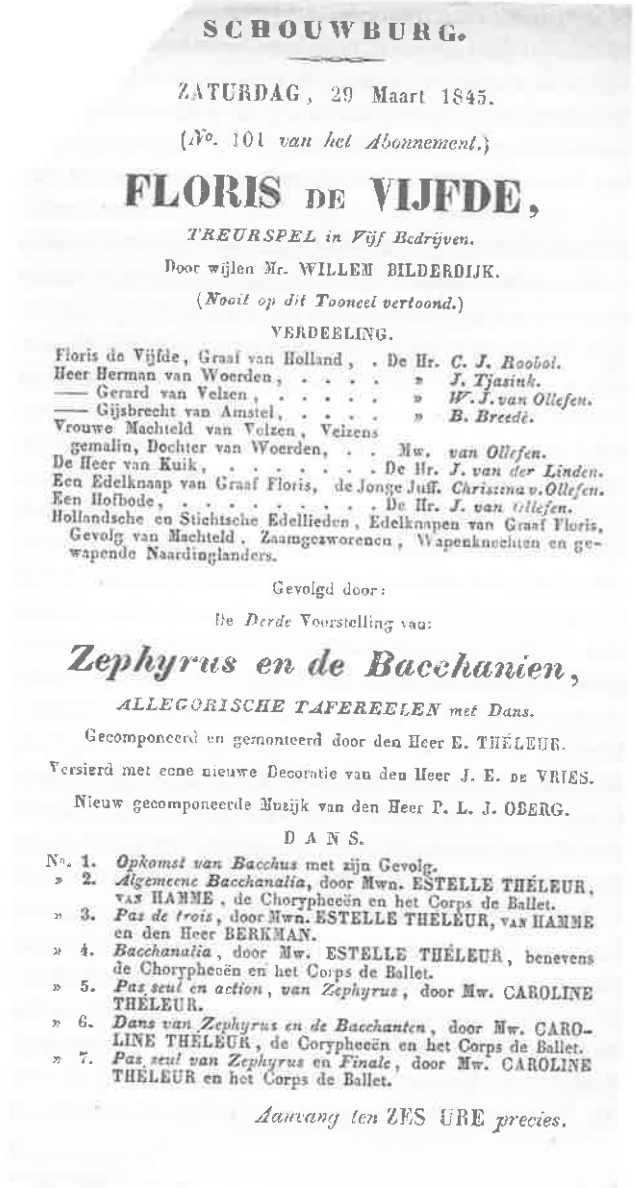

SCHOUWBURG.

ZATURDAG, 29 Maart 1845.

(No. 101 *van het Abonnement.*)

FLORIS DE VIJFDE,

TREURSPEL in Vijf Bedrijven.

Door wijlen Mr. WILLEM BILDERDIJK.

(*Nooit op dit Tooneel vertoond.*)

VERDEELING.

Floris de Vijfde, Graaf van Holland, . De Hr. *C. J. Roobol.*
Heer Herman van Woerden, ... » *J. Tjasink.*
—— Gerard van Velzen, ... » *W. J. van Ollefen.*
—— Gijsbrecht van Amstel, ... » *B. Breedé.*
Vrouwe Machteld van Velzen, Velzens gemalin, Dochter van Woerden, . . Mw. *van Ollefen.*
De Heer van Kuik, ... De Hr. *J. van der Linden.*
Een Edelknaap van Graaf Floris, de Jonge Juff. *Christina v. Ollefen.*
Een Hofbode, ... De Hr. *J. van Ollefen.*
Hollandsche en Stichtsche Edellieden, Edelknapen van Graaf Floris, Gevolg van Machteld, Zaamgezworenen, Wapenknechten en gewapende Naardinglanders.

Gevolgd door:

De *Derde* Voorstelling van:

Zephyrus en de Bacchanien,

ALLEGORISCHE TAFEREELEN met Dans.

Gecomponeerd en gemonteerd door den Heer E. THÉLEUR.

Versierd met eene nieuwe Decoratie van den Heer J. E. DE VRIES.

Nieuw gecomponeerde Muzijk van den Heer P. L. J. OBERG.

DANS.

No. 1. *Opkomst van Bacchus* met zijn Gevolg.
» 2. *Algemeene Bacchanalia*, door Mwn. ESTELLE THÉLEUR, VAN HAMME, de Choryphecën en het Corps de Ballet.
» 3. *Pas de trois*, door Mwn. ESTELLE THÉLEUR, VAN HAMME en den Heer BERKMAN.
» 4. *Bacchanalia*, door Mw. ESTELLE THÉLEUR, benevens de Choryphecën en het Corps de Ballet.
» 5. *Pas seul en action*, *van Zephyrus*, door Mw. CAROLINE THÉLEUR.
» 6. *Dans van Zephyrus en de Bacchanten*, door Mw. CAROLINE THÉLEUR, de Choryphecën en het Corps de Ballet.
» 7. *Pas seul van Zephyrus* en *Finale*, door Mw. CAROLINE THÉLEUR en het Corps de Ballet.

Aanvang ten ZES URE *precies.*

Op 23 oktober 1845 werd het stuk nogmaals in de Amsterdamse Schouwburg gespeeld, mogelijk met andere acteurs. Een recensent vond het vergeleken met de uitvoering van 1844 een aanfluiting: de wijze waarop Floris vertolkt werd, noemde hij 'luidruchtig, schreeuwziek, te weinig edelman, te weinig vorst'. De

hele voorstelling miste 'gloed en geestdrift', zodat een groot deel van het publiek zich stierlijk verveelde. Het 'was luidruchtig en hinderlijk in hooge mate', aldus de recensent. Vooral de rol van de schildknaap, die door een zekere heer Van Briessen gespeeld werd, was beneden alle peil. Diens geaffecteerde manier van spreken en 'gemeene manieren' waren zeer ergerlijk: 'Dat is geen heer op het Tooneel; dat is een slecht getoerneerde kaerel, een kaerel voor een sjouwersmans boezeroentjen! 't Is geschikt de goê gemeente uit den Schouwburg te verdrijven, haar met zulk een Akteur aan boord te komen!'[65]

Tegen het midden van de negentiende eeuw stond Bilderdijks tragedie eveneens in verschillende andere plaatsen op het programma. Dat had alles te maken met de (hernieuwde) opkomst van de rederijkerskamers.[66] Dit waren gezelschappen waar burgers samenkwamen om poëzie en proza te declameren en om toneel te spelen. Ze waren gericht op het verbeteren van de uiterlijke welsprekendheid: het zo goed mogelijk uit het hoofd voordragen van literaire teksten. De rederijkerskamers organiseerden ook geregeld bijeenkomsten voor publiek.

Op basis van krantenadvertenties valt te achterhalen dat Bilderdijks *Floris de Vijfde* in deze kringen een geliefd stuk was. Zo werd het voorgedragen in de Amsterdamse rederijkerskamer Achilles op 13 maart 1846 in de grote zaal van Frascati in de Nes.[67] Het was die avond een drukte van jewelste in de stad. Rond 19.00 uur vulde een talrijke schaar de zaal: 'Keurige toiletten, élegante cavaliers [begeleiders van dames], eene helder verlichte sierlijke zaal, welluidende muziek, overal bon gout, de gezelligste toon van de wereld, kortom, alles leverde een geheel op, dat den aangenaamsten indruk te weeg bragt.' Daarop betraden de leden van de rederijkerskamer, allen in het zwart gekleed, de zaal: 'Een hunner – Graaf Floris – geleidde Machteld van Velzen, wier uitmundende taille, door de sierlijke golvingen van een wit satijnen gewaad omgeven, uwe bewondering verdiende.' Hierna begon de voordracht.[68]

Een groot verschil met de opvoering in de Schouwburg was dat er 'geene illusie van decoraties en costumes' was. Het stuk werd niet gespeeld, maar gedeclameerd, dus zonder decors, kostuums, attributen en dergelijke. Desondanks waren de aanwezigen enthousiast over de uitvoering. Na de pauze volgden het vierde en vijfde bedrijf en aan het einde was het publiek in extase: 'Onder donderend handgeklap en luide bravoos verlieten de Rederijkers de estrade, en onder de sprekendste bewijzen van innige tevredenheid de genoodigden de zaal.'[69]

65 'Floris de Vijfde, Treurspel, door Mr. W. Bilderdijk', *De Spektator* 5 (1845): 453-56.
66 Zie Oscar Westers, *Welsprekende burgers. Rederijkers in de negentiende eeuw* (Nijmegen: Vantilt, 2003).
67 *Algemeen Handelsblad*, 17 december 1846.
68 'Iets over de Amsterdamsche rederijkerskamer', *De Tijd. Merkwaardigheden der Letterkunde en Geschiedenis van den Dag, voor de Beschaafde Wereld* 2 (1846), 221-26.
69 'Iets over de Amsterdamsche rederijkerskamer', 224.

De Leidse studentenvereniging ter beoefening der uiterlijke welsprekendheid Lucifer droeg *Floris de Vijfde* eveneens voor, in 1846,[70] net als de rederijkerskamer Utilitas te Kampen in 1851.[71] De rederijkerskamer Van der Palm te Kampen speelde het in 1853, waarbij de entreegelden ten goede kwamen aan de armen.[72] Ongetwijfeld stond het stuk in dergelijke lokale gezelschappen nog veel vaker op het programma, maar dat valt nu niet meer te achterhalen. Toen het stuk gespeeld werd door de rederijkerskamer Chrysostomus in Vlaanderen, was Bilderdijks enig overgebleven zoon Lodewijk Willem Bilderdijk (1812-1888) daarbij aanwezig. Na de voordracht werd hij door een van de leden aldus toegesproken:

> Ook *Uw* komst te dezer plaatse, Zoon van Willem Bilderdijk,
> Telg van Neêrlands dicht'renkoning! was ons 't welkomst eereblijk.
> Maar was ons Uw bijzijn streelend: U zij 't de ervarenis,
> Dat de naam Uws grooten Vaders, hoog bij ons in eere is.[73]

In het Bilderdijk-jaar 1856, toen men het honderdste geboortejaar van de dichter vierde, stond de uitvoering van *Floris de Vijfde* (in verkorte vorm) door de Amsterdamse rederijkerskamer Achilles weer op het programma, ditmaal in Odéon (Singel 460). Bij die gelegenheid trad Bilderdijks belangrijkste discipel Isaäc da Costa als feestredenaar op.[74] De in die dagen bekende rederijker H.J. Schimmel droeg zijn cantate *Bilderdijks eere* (1856) voor, op muziek van G.A. Heintze. In de zaal stond Bilderdijk buste, 'omstraald door een sterrekrans'.[75]

De populariteit van het stuk was echter geen lang leven beschoren. Ondanks de genoemde succesvolle opvoeringen bleek dat de tragedie, als die op het toneel werd gebracht, vrij koel en afstandelijk overkwam. De al genoemde Schimmel verklaarde dat het enkel de naam van Bilderdijk was die ervoor zorgde dat men niet geheel onverschillig bleef. Men kon waardering hebben voor sommige verzen, het hart bleef 'koud'. Dat was ook niet vreemd, meende hij, omdat Bilderdijk bij het schrijven 'geen oogenblik bewogen' was geweest.[76]

De meest vernietigende kritiek werd vertolkt door Eduard Douwes Dekker, Multatuli.[77] Dat deed hij naar aanleiding van de *Bloemlezing uit de dichtwerken van mr. Willem Bilderdijk* (1868-69) van de hoogleraar Johannes van Vloten, met

70 *Algemeen Handelsblad*, 28 maart 1846.
71 *Hoornsche Courant*, 28 oktober 1851.
72 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 5 maart 1853.
73 *De Rederijker* 1 (1854): 135.
74 Vgl. Westers, *Welsprekende burgers*, 46.
75 *Leydse Courant*, 15 oktober 1856.
76 H.J. Schimmel, 'Eene bladzijde uit de geschiedenis van ons drama', *De Gids* 19 (1855): 370. Zie ook De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 220-21.
77 Zie hierover Rick Honings, 'Van grootste dichter tot rijmelende kwakzalver. Multatuli's aanval op Willem Bilderdijk', *Over Multatuli* 35, nr. 1 (2013): 4-21.

daarin fragmenten uit *Floris de Vijfde*. Multatuli had geen goed woord over voor de 'professor die z'n studenten wysmaakte dat Bilderdyk zo'n byzonder grote dichter was', en het 'prul Floris v' opnam.[78]

In de vijfde bundel van zijn *Ideeën* (1873) voerde Multatuli Bilderdijk en diens toneelstuk naar de slachtbank. Hij wilde Bilderdijk als een valse profeet neerhalen, 'omdat ik dit voor m'n plicht houd omtrent het door hem en de zynen bedrogen volk'.[79] Achteraf zou Dekker zijn doel aldus samenvatten: 'Ik had niet te bewyzen dat ook zelfs de grote Bilderdyk wel eens 'n foutje maakt. Ik moest aantonen dat de schryver Bilderdyk een knoeier is van de eerste soort'.[80] Het liefste zag hij dat het vaderland zich zo snel mogelijk van deze kwakzalver zou ontdoen.[81] Er deugde niets aan het stuk. Van de taal, versificatie en historische voorstelling tot aan de ontwikkeling van de karakters, ontknoping en strekking, het was alles even gebrekkig. Multatuli beklaagde zijn landgenoten: 'met zúlke vodden hebt ge u gevoed, o Nederlanders'. Daarna volgde een omstandige uiteenzetting van alle feilen en (historische) onjuistheden. Het was, om met Multatuli te spreken, een 'pleiade van beroerdheid'. Bilderdijk had het gemoed van de burger bedorven met zijn 'ongezonde' literatuur.[82] Daar kwam bij dat Multatuli walgde van Bilderdijks opportunisme (de bejubeling van koning Lodewijk).

Het afkraken van Bilderdijks schrijverschap door het bekritiseren van *Floris de Vijfde* was een poging om literaire vadermoord te plegen. Multatuli wilde Bilderdijk als kunstenaar en als mens vernietigen. Dat zagen tijdgenoten ook al. Van Vloten was woedend. De immer kritische Conrad Busken Huet, die eerder al de vloer met Bilderdijk had aangeveegd, vond Multatuli's kritiek te gemakkelijk. Hij vroeg zich af wat er van diens toneelstuk *Vorstenschool* (1875) zou overblijven als hij het op dezelfde wijze zou ontleden, maar hij wist de verleiding te weerstaan.[83] De Tachtiger Willem Kloos protesteerde in de door hem samengestelde Bilderdijk-bloemlezing (1906) tegen Multatuli's 'kwâjongensovermoed'.[84]

Maar het kwaad was toen al geschied. Op enkele Bilderdijkianen na, die zo nu en dan de literaire waarde van het stuk bleven beklemtonen in lezingen en artikelen, was er niemand meer die zich ervoor interesseerde. Het raakte definitief in de vergetelheid en werd niet meer gespeeld. Pas in de jaren dertig van de twintigste eeuw klonk hier en daar de roep om *Floris de Vijfde* weer eens op de planken te brengen. In het Bilderdijk-jaar 1931, toen de dichter honderd jaar dood

78 Multatuli, *Volledige werken* (Amsterdam: Van Oorschot, 1950-95), 4:694.
79 Ibidem, 6:500.
80 Ibidem, 6:566.
81 Ibidem, 6:584.
82 Ibidem, 6:495-96.
83 Cd. Busken Huet, 'J.J. Cremer', in *Litterarische fantasien en kritieken* (Haarlem: H.D. Tjeenk Willink, 1868-88), 16:176.
84 Willem Kloos, *Bilderdijk. Bloemlezing met inleiding en opmerkingen bij de gekozene gedichten*, 2e druk (Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, 1911), 50.

was, droeg men op verschillende plaatsen, onder meer in Utrecht, fragmenten eruit voor, maar tot een uitvoering kwam het niet. Wel werd datzelfde jaar op de radio een door componist Richard Hol gecomponeerde ouverture over Floris v uitgezonden, vermoedelijk uit diens opera *Floris v* uit 1892.[85]

Het was de essayist, dichter en nationaalsocialist August Heyting die in 1931 tevergeefs een oproep deed aan het Utrechts Studentencorps om het stuk op te voeren. Volgens hem verdiende Bilderdijks werk dit, maar was ook Floris v een figuur om trots op te zijn: hij was 'de man der sterke gezagsconcentratie, maar tevens de vriend des volks, "der keerlen Godt", men zou kunnen zeggen voor zijn graafschap de nationaal-socialist [...] geweest'.[86]

BESLUIT

Toen Bilderdijks *Floris de Vijfde* in 1808 verscheen, waren de reacties over het algemeen welwillend geweest. Het meest gezaghebbende tijdschrift van die dagen, *Vaderlandsche Letteroefeningen*, noemde het zelfs een meesterwerk. De *Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek* was kritischer, omdat het stuk historische onjuistheden bevatte.[87] Daarna sneeuwde het stuk onder in Bilderdijks oeuvre,[88] om pas vanaf de jaren veertig weer te worden herontdekt. Na een korte opleving, mede dankzij het succes van de rederijkerskamers halverwege de negentiende eeuw, verdween het stuk definitief van de Nederlandse podia.

Als toneelstuk mag het, getuige het gebrek aan opvoeringen in de twintigste eeuw, inmiddels dan weinig waarde meer hebben, voor de onderzoeker vormt het een belangrijk tijdsdocument. Niet voor niets is het stuk geselecteerd als een van de honderd belangrijkste stukken uit de Nederlandse toneelgeschiedenis, dat hernieuwde aandacht verdient.[89] Dat Bilderdijk het stuk voor de komst van Lodewijk Napoleon naar Amsterdam schreef, maakt het extra relevant. Het was een experiment om een eigentijds en bovenal nationaal toneelstuk te schrijven, uit onvrede over de voorkeur van de Nederlanders voor buitenlandse toneel in die dagen.[90] In dit artikel is getracht een overzicht te geven van de biografische en literair-historische context waarin het verscheen. Bovendien is ingegaan op

85 *Haagsche Courant*, 23 maart 1931.
86 *Algemeen Handelsblad*, 20 oktober 1931.
87 Over de contemporaine kritiek zie De Jong, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek*, 166.
88 Vgl. Alberdingk Thijm, 'Iets over Bilderdijks *Floris v*', 387.
89 Vgl. 'De lijst van 100' op de website *In Reprise*, een initiatief van Ronald Klamer, Bart Ramakers, René van Stipriaan en Rob van der Zalm, geraadpleegd op 2 januari 2020, http://www.inreprise.org/lijst_100.
90 Zie in dit kader ook Lotte Jensen, 'In verzet tegen "Duitschlands klatergoud". Pleidooien voor een nationaal toneel, 1800-1840', *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 122 (2006): 289-302.

de wijze waarop Bilderdijk zijn toneelopvattingen in het stuk verwerkte en op de receptiegeschiedenis van het stuk.

Boven alles illustreert *Floris de Vijfde* de politieke functie van de literatuur in die dagen: het stuk was bedoeld om de macht van Lodewijk Napoleon te bestendigen.[91] Ook laat *Floris de Vijfde* zien hoe de vaderlandse geschiedenis werd ingezet om eigentijdse politieke ontwikkelingen te becommentariëren.[92] Met de historische juistheid had dit alles niet veel te maken, met Bilderdijks volstrekt afwijkende visie op de geschiedenis des te meer. Zijn toneelstuk, waarin zijn eigen, opmerkelijke visie op graaf Floris v gaf, bewijst eens te meer dat hij een radicale andersdenker was, die zich weinig aantrok van de ideeën van tijdgenoten.

BIBLIOGRAFIE

Albach, Ben. *Helden, draken en comedianten. Het Nederlandse toneelleven voor, in en na de Franse tijd*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland, 1956.

Anrooij, Wim van, met medewerking van W.P. Gerritsen en Lydeke van Beek. *Floris v door de edelen vermoord. Beeldvorming sedert 1296*. Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2002.

Anrooij, Wim van. 'Muiderberg: de Goog, 27 juni 1296. Mythevorming rond de moord op Floris v'. In *Plaatsen van herinnering. Nederland van prehistorie tot Beeldenstorm*, red. Wim Blockmans en Herman Pleij, 192-203. Amsterdam: Bert Bakker, 2007.

Berg, Willem van den, en Piet Couttenier. *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009.

Brummel, L. 'Het toneel onder Lodewijk Napoleon'. *BMGN* 88 (1973): 52-79.

Eijnatten, Joris van. 'Het stamhuis van Oranje en de komst van het vrederijk. Illuminisme en literaire topoi in Bilderdijks vroege politieke gedichten, 1787-1793'. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 111 (1995): 289-309.

———. *Hogere sferen. De ideeënwereld van Willem Bilderdijk (1756-1831)*. Hilversum: Verloren, 1998.

Hattum, Marinus van. 'Bilderdijk voor een gebit om trots op te zijn, of waar kunnen we nog onze tanden in zetten?' *Het Bilderdijk-Museum* 31 (2014): 16-23.

Honings, Rick. 'Van grootste dichter tot rijmelende kwakzalver. Multatuli's aanval op Willem Bilderdijk'. *Over Multatuli* 35, nr. 1 (2013): 4-21.

———, en Peter van Zonneveld. *De gefnuikte arend. Het leven van Willem Bilderdijk*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2013.

Horst, A.G. van der. 'Bilderdijks mening over Vondel'. In *Kort verslag over het jaar 1950-1951*, 1-23. Amsterdam: Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum', 1952.

Jensen, Lotte. *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2008.

———. 'Helden en anti-helden. Vaderlandse geschiedenis op het Nederlandse toneel, 1800-1848'. *Nederlandse Letterkunde* 11 (2006): 101-35.

———. 'In verzet tegen "Duitschlands klatergoud". Pleidooien voor een nationaal toneel, 1800-1840'. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 122 (2006): 289-302.

Jong, Martien J.G. de, *Preromantisch classicisme en reactionaire romantiek. Bilderdijks dramaturgie*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2012.

Leeuwe, H.H.J. de. *Bilderdijk, het drama en het toneel*. Utrecht: Pressa Trajectina, 1990.

———. 'Bilderdijks toneelwetten. Theorie en praktijk'. *Het Bilderdijk-Museum* 19 (2002): 8-11.

Mathijsen, Marita. *De mythe terug. Negentiende-eeuwse literatuur als travestie van maatschappelijke conflicten*. Amsterdam: Vossiuspers AUP, 2000.

———. *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2013.

Monfils, L.T. *Willem Bilderdijk Bibliografie. Analytische bibliografie van de zelfstandige publicaties, 1777-2004. Bibliografische lijst van niet-zelfstandige publicaties, 1772-1831*. Amstelveen: EON, 2006.

Mulder, Hans. 'Zij moet van het tooneel af. Een komedie uit ca. 1828'. In *Van tooneel tot tejater. Opstellen voor Prof. Dr. H.H.J. de Leeuwe*, red. Abraham Haak en Hans Mulder, 63-78. Zutphen: Walburg Pers, 1983.

Verkaik, Jan Willem. *De moord op graaf Floris v.* Hilversum: Verloren, 1996.

Westers, Oscar. *Welsprekende burgers. Rederijkers in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2003.

91 Vgl. Ben Albach, *Helden, draken en comedianten. Het Nederlandse toneelleven voor, in en na de Franse tijd* (Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland, 1956); en L. Brummel, 'Het toneel onder Lodewijk Napoleon', *BMGN* 88 (1973): 52-79.

92 Vgl. Jensen, *De verheerlijking van het verleden*; en Marita Mathijsen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Nijmegen: Vantilt, 2013).

Rick Honings (1984) is universitair hoofddocent moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Leiden. Met Peter van Zonneveld schreef hij een biografie van Bilderdijk: *De gefnuikte arend*. In 2016 verscheen zijn Veni-monografie *De dichter als idool. Literaire roem in de negentiende eeuw* (Engelse editie 2018: *Star Authors in the Age of Romanticism. Literary Celebrity in the Netherlands*). Met Lotte Jensen schreef hij *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de 18e en 19e eeuw* (2019). Momenteel werkt hij aan zijn Vidi-project *Voicing the Colony. Travelers in the Dutch East Indies, 1800-1945*.